

VICTOR CIRIMPEI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

**DATINA ARDERII UNEI BUTURUGI
LA SOLSTIȚIUL DE IARNĂ***

Abstract. The author of this article elucidates all the peculiarities of an old folk tradition about the smouldering of a tree stump during several days, signifying the belief that this way the sun's light and warmth at the end of every calendar year is maintained.

Keywords: Albanian, anthropologist, burning, archaic, Aromanian, Belarusian, hut, Bulgarian, stump, sky, tree, Christmas, Christianity, custom, custom, English, etymologist, ethnographer, folklorist, French, German, Hutsul, Italian, old, wood, luminosity, Megleno-Romanian, Montenegrin, habit, horizon, pre-Christian, Romanian, Russian, Rutherian, Serbian, Slovakian, Slovenian, sun, solstice, substrate, Thraco-Illyrian, trunk, Ukrainian.

Pentru omul simplu, neinstruit științific, cele mai lungi nopți ale anului sînt între 22 și 24 decembrie, durata luminoasă a zilelor acestui răstimp avînd cea mai scurtă zi, pe 21 decembrie, soarele măsurînd pe cer, față de orizont, cea mai mică înălțime (solstițiul de iarnă). În dimineața de 25 decembrie ochiul ager poate să observe o luminosităate mai deschisă a cerului, una contrastantă în raport cu cea a soarelui ceșos-întunecos din ultimele cîteva zile, precedente acelei dimineți.

Acest fenomen sideral era cunoscut oamenilor multe mii de ani în urmă, înaintea credințelor în Buddha, Hristos, Mahomed și alte divinități ale popoarelor lumii; de pe cînd lumea credea că soarele este principalul furnizor de lumină și căldură, implicînd apă și mîncare; mai credea că soarele, în decursul unui an astronomic, se naște și crește, apoi îmbătrînește și, *nefiindu-i susținută lumina și căldura, poate să moară*.

Din această cauză, în preajma nopților mari ale anului, pe vatra locuinței, primitivă cum era, mai mult bordei decît casă, oamenii puneau pe foc o buturugă mare de copac, un buștean masiv, care, abia licărind și încălzind puțin, trebuia să nu se stingă în decurs de cîteva zile (pe alocuri – pînă la vreo 10-12), cînd se vedea pe cer soarele cu lumină puternică în creștere – prilej de bucurie și sărbătorire.

Astfel, pentru vechii credincioși, începea o nouă vîrstă anuală a Soarelui imaginat ca ființă divină; pentru cei învățați – soarele își relua ciclul anual de creștere (6 luni), apoi de descreștere (alte 6 luni), a luminii și căldurii sale.

Practica arderii bușteanului, proprie multor popoare, de diferite confesiuni, devenise obișnuiță, altfel zis datină la hotarul dintre anul Soarelui socotit îmbătrînit și al celui nou-născut; datina incluzînd acțiuni ritualice cu diverse obiceiuri și eresuri, cutuma principală rămînd arderea mocnită a trunchiului mare de copac.

Intrată în atenția oamenilor de știință, datina buturugii de pe vatra locuinței, zisă și „de Crăciun”, a fost cercetată multiaspectual de mari specialiști, mai cu seamă etnologi și lingviști-etimologiști, în secolele XIX-XX. Amintim numele eruditului savant britanic James George Frazer (etnograf, antropolog, folclorist), cu opera sa enciclopedică în 12 volume „The Golden Bough” (*Creanga de aur*) din 1922; al cercetătorului german Max Vasmer (etimolog), ale etnografilor, sociologilor și filologilor români Theodor Capidan, Tache Papahagi, Petru Caraman, Traian Herseni, Alexandru Ciorănescu, Grigore Brîncuș, Iurie Popovici, Emil Țîrcomnicu.

După îndelungate-sîrguincioase examinări de numeroase izvoare, J. G. Frazer constata că bușteanul de Crăciun, conform concepției populare, „a avut la origine scopul să ajute Soarele obosit [...] să-și reaprindă lumina care părea să se stingă”¹; savantul observase că Mithra vechilor persani și indieni era identificat [...] de către adoratorii săi cu Soarele-zeu, [...] a cărui naștere se marca la 25 decembrie. Evangheliile creștinilor, atenționează J. Frazer, nu spun nimic despre data de naștere a lui Hristos, mai mult chiar – biserica lor, în primele veacuri de creștinism, nu celebra Nașterea Domnului Iisus Hristos. Creștinii, arată J. Frazer, au hotărât să celebreze data nașterii fondatorului confesiunii lor la 25 decembrie „ca să transfere pietatea păgînilor pentru Soarele-zeu asupra lui Christos, pe care l-au numit Soarele Dreptății. Așadar, nașterea lui Hristos a fost fixată la solstițiul de iarnă, deoarece se considera această zi drept ziua nașterii Soarelui Dreptății”².

Din informațiile de care dispunea J. G. Frazer, arhaica datină precreeștină a buturugii de Crăciun era cunoscută pe larg în Anglia (numită *log* și *clog* <buturugă>, *block* <buștean>), în partea centrală a Germaniei, în Franța (unde i se zicea *tréfoir* <ciotcă>), în Albania, la slavii de sud, mai cu seamă sîrbi [dar și la bulgari, completăm noi, unde i se zice *бадняк*³/ „badneák”], la huțuli (ucraineni carpatini)⁴; nu știa savantul englez de prezența aceluiași obicei și la români, cu toate că „obiceiul de a se arde un butuc de stejar din Ajunul Crăciunului pînă la Bobotează [12 zile] este întîlnit în toate zonele locuite de români, avînd o vechime incontestabilă”⁵. Copacul destinat arderii în acest mod „este personificarea anului” – remarcă etnologul Emil Țîrcomnicu⁶, buturugii respective aromâniei și meglenoromâniei zicîndu-i *bodnic/boadnic*, *babnic* (uneori și *crăciun*)⁷.

Conform etnografilor și lingviștilor-etimologi, trunchiului ritualic de care vorbim, albanezii (populație de origine traco-iliră) îi spun *kërcum* [cărțum]⁸, prin cuvîntul *кѣрчун* [kerciu] huțulii au în vedere Ajunul-Crăciunului ca zeitare arhaică; adică pentru aceștia buturuga „kerciu” înseamnă Ajunul-Crăciunului⁹; la românii Republicii Moldova, Ucrainei și ai României sărbătoarea creștină a Nașterii Domnului se numește *Crăciunul* (nu se mai socoate, ca la aromâni, și datină a buturugii).

Cuvîntul *kročun* [krocium] cu sens de sărbătoarea Nașterea Domnului îl au slovenii, sîrbi, muntenegrenii; la slovaci se zice *Kračun* [kracium]. Atenție! – bulgarii prin *кѣрчун* [krcium] au în vedere atît ziua de Crăciun (ca mare sărbătoare creștină), cît și pe cea din 8/21 iunie a sfîntului Teodor (la solstițiul de vară)¹⁰.

Cu semnificații arhaice de „solstițiu de iarnă” și „moarte” aflăm cuvîntul *корочун* (korociun) în filele unei cronici rusești „de Novgorod”, referindu-se la evenimente din anul 1143. Este cea mai veche consemnare a cuvîntului și avea în vedere buturuga ce ardea la solstițiul de iarnă, simbolizînd moartea anuală a Soarelui îmbătrînit¹¹.

De la înțelesul de moarte a Soarelui îmbătrînit, prin cel de moarte în genere, s-a ajuns, pentru bieloruși, la cuvîntul *корочиун* (korociun) cu sensurile: 1) „moarte subită la o vîrstă tînăra”, 2) „spasme, convulsii” (înainte de moarte) și 3) „spirit malefic ce curmă viața”¹².

Datina buturugii de Crăciun la meglenoromâni, aromâni, francezi și italieni este atent consemnată și în „dicționarul folkloric” al filologului Tache Papahagi¹³.

Altă operă lexicografică, în fond etimologică, de A. Cioranescu¹⁴, la articolul „Crăciun (-nuri)”, oferă informații despre felul în care este cunoscut acest cuvînt în limbile bulgară: *kračon* și *kračunek*, sîrbă: *Kračun* (ca nume de persoană), ruteană/ucraineană: *kerečun/kreciun*, *kračun*, *gerečun/grečun*, vechea rusă: *koročjun* „o anumită epocă a anului, nedeterminată în texte”, rusă: *koročun* „solstițiu de iarnă” și „moarte”.

Printre observațiile de teren ale etnografului Iurie Popovici este și cea despre aprinderea și arderea, din ajunul Crăciunului pînă la Anul Nou, „în satul Boian din Bucovina, a unui trunchi de lemn atît de mare, încît era adus din pădure cu carul tras de 4-6 perechi de boi”¹⁵.

Din materialele etnofolclorice, adunate de Traian Herseni în anii '20-'30 ai sec. XX, sesizăm diluarea esenței vechiului obicei al buturugii, mai mult accent punîndu-se pe latura lui sărbătorească – în satele și cătunele făgărășene, cu prilejul sărbătorii Crăciunului, erau adunate lemne, fie din pădure, fie de pe la casele oamenilor; băieții-flăcăi, „pe cai împodobiiți cu scoarțe, pături colorate, clopote”, adunînd lemnele într-un car tras de patru cai, și acesta frumos împodobit. Cu o parte din lemnele adunate era încălzită casa în care locuiau cîteva zile băieții-colindători și unde aceștia învățau și repetau colinde; altă parte de lemne le vindeau pentru a cumpăra vin și de mîncare acelorași colindători¹⁶.

Din păcate se mai vehiculează părerea despre originea latină a cuvîntului *crăciun*, ca provenind din *creătio* (creație, creare), cu toate că Iisus Christos, conform *Bibliei*, nu a fost *creat* ci născut ca toți oamenii; precum și disputa cuvînt „venit din slavă în română” și „trecut din română la slavi”; în realitate e o vocabulă mai veche, una dintre glosele „autohtone probabile”¹⁷, din substratul traco-ilir, însemnînd „buturugă” (un prim sens) și „îmbătrînit/bătrîn” (al doilea sens). Și deoarece asemenea buturugă era de folos în cea mai lungă noapte a anului, buturugă/crăciun s-a zis și acestui moment solstițial, devenit, în timpul creștinismului, la multe popoare, și denumire a sărbătorii lor Nașterea Domnului.

* În tot ce scriem respectăm normele ortografice ale românei conform convingerii unor lingviști de mare prestigiu (Alf Lombard, Eugen Coșeriu, Mioara Avram), dar și a noastră, cu *Argumente anti „î” din „a” și „sunt”*, publicată în „Revista de lingvistică și știință literară” (Chișinău), 2009, nr. 1-2, p. 46-52.

¹ James George Frazer, *Creanga de aur*, Traducere, prefață și tabel cronologic de Octavian Nistor, București, Editura Minerva, 1980, cap. LXIII, § 1.

² Ibidem, cap. XXXVII.

³ Владимир Качановский, *Сборник западно-болгарских песен со словарем*, Санкт Петербург, 1882, с. 2-3.

⁴ Джеймс Джордж Фрэзер, *Золотая ветвь*, Москва, 1983, с. 594-595.

⁵ Th. Capidan, *Macedoromâni – etnografie, istorie, limbă*, București, 1942, p. 76.

⁶ Emil Țîrcomnicu, *Obiceiuri și credințe macedoromâne. Dicționar*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2009, p. 20; iar în p. 76 – despre Crăciunul/Bodnicul ca zeu incinerat „semnificând renașterea și rodul noului an”.

⁷ Th. Capidan, *Op. cit.*, ibidem.

⁸ Gr. Brîncuș, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 137.

⁹ Petru Caraman, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi // „Arhiva”* (Iași), 1931, p. 390-391; Ю. В. Попович, *Молдавские новогодние праздники (XIX – начало XX в.)*, Кишинёв, Издательство «Штиинца», 1974, с. 174.

¹⁰ Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка, том II*, Перевод с немецкого, Москва, «Прогресс», 1986, 336.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibid.

¹³ Vezi al său *Mic dicționar folkloric. Spicuri folklorice și etnografice comparate*, Ediție de Valeriu Rusu, București, Editura Minerva, 1979, p. 176-177.

¹⁴ Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura SAECULUM I. O., 2002, p. 250-251.

¹⁵ Ю. В. Попович, *Op. cit.*, p. 117.

¹⁶ Traian Herseni, *Colinde și obiceiuri de Crăciun. Cetele de feciori din Țara Oltului (Făgăraș)*, Ediție, prefață și glosar de Nicolae Dunăre, București, Editura „Grai și suflet – Cultura națională”, 1997, p. 7-20.

¹⁷ Gr. Brîncuș, *Op. cit.*, aceeași pagină, unde se mai menționează: **Crăciun** (vezi alb. **kërcum*) „buturugă”.